

tiver med henblikk på å få fram mangfoldigheten i de særdeles rike empiriske materialer som presenteres. Når dette tas til etterretning, må resultatene vurderes som særdeles tilfredsstillende. Og verdien av det teoretiske gods de leverer skal heller ikke underkjennes. Bidragene viser at etniske minoritetsgruppers sosiale organisasjon og politiske aktiviteter ikke kan forstås uten at man tar sitt utgangspunkt i hovedsamfunnets strukturer og statens politikk overfor pågjeldende grupper. Dette er en overordnet teoretisk innsikt som de nevnte forfattere ikke bare har utnyttet men også bidratt til.

Til tross for denne – i siste instans – fokusering på staten, er kulturbegrepet hele tiden til stede. Mens kulturbegrepet har hatt en kummerlig tilværelse i politologi i de siste mange år, har det en reell status i antropologi, selv om antropologer ikke kan bli enige med seg selv eller hverandre om hvilken status det skal ha. Mens politologer tenderer i retning av å oppfatte politikk som en funksjon av konflikt mellom interesser som for det meste er av økonomisk tilsnitt, har antropologers teoretiske forestillinger større plass for en oppfattelse av politikk som en funksjon av konflikt omkring kulturelt betingede interesser. Mens politologer i siste mange år i tiltagende grad har klamret seg til en vulgærutgave av økonomers menneskebillede, som reduserer oss alle til kloner av den oprinnelige entreprenør, har antropologer hele tiden kunnet se at (sub)kulturelle forskjeller griper inn i menneskers adferd på avgjørende måter – selv når de står overfor økonomiske valg. Mens politologer i sine analyser derfor henter uavhengige variabler frem fra statistiske materialer over den økonomiske situasjon, beveger antropologer seg ut i felten og lever seg inn i målgruppenes mangesidige virkelighet. Og antropologer er i besittelse av begrepsmessige og teoretiske kategorier som egner seg til å avdekke og fange inn denne virkelighet. De er i særdeleshet utstyrt med redskaper til å ”få fatt på” kulturelle elementer som påvirker og strukturerer menneskelig adferd, inklusivt politisk adferd.

At også kultur er viktig er imidlertid en innsikt som nok en gang er på vei inn i politologi. Ironisk nok kommer denne innsikt til en vesentlig grad fra mikro-økonomi, en disiplin hvor man ikke til den samme grad som i politologi har mistet kontakten med antropologi. Men hvorledes det nu enn er, synes det klart at heller ikke politologer kan klare seg uten noen av de særlige ferdigheter antropologi kan tilby. *Native Power* generelt, og de omtalte bidrag i særdeleshet, demonstrerer slike ferdigheter på en måte som vekker til beundring. Blant annet derfor kan boken anbefales til en langt bredere krets enn den jeg innledningsvis har henvist til.

Dessuten handler boken i sin helhet om virkelige mennesker og virkelige menneskers problemer. Alene dette gjør den anbefalingsverdig – særlig i en tid når samfunnsvitenskapene synes å være på vei opp i elfenbenstårnet igjen.

Øystein Gaasholt

Mary Dau, *Hansen og Ivanov. Afspændingen mellem Øst og Vest*, København: Borgen, 1985, 310 s., 168,00 kr.

Den første fejl i *Hansen og Ivanov* optræder på 2. side, hvor Mary Dau skriver: ”Denne bog er ikke tænkt som et bidrag til den videnskabelige debat om afspændingens

væsen". Det er den ikke desto mindre blevet. Sammenlignet med den videnskabelige litteratur om afspænding gør Mary Daus bog sig godt. Dermed er ikke sagt, at den skulle være uproblematisk eller have sagt det sidste ord om "afspændingens væsen". I dansk afspændings-litteratur har hun nærmere sagt de første!

Mary Dau har på orlov fra den danske udenrigstjeneste skrevet en fortrinlig bog om afspændingen. Ingen tvivl om, at den kommer til at leve op til hendes "håb, at den vil kunne interessere læsere uden for eksperternes kreds, som på den ene og den anden måde føler sig engageret i de tidens problemer, der tages op i de enkelte kapitler".

Disse kapitler handler om våbenkontrollforhandlingerne (kap. III-V), om sikkerhedskonferencen og dens opfølgning (kap. VI-VII), og om øst-vest kontakter såvel bilateralt-politisk som kulturelt/videnskabeligt, økonomisk og folkeligt (kap. VIII-XI). Før dette findes en indledning om "baggrunden for afspændingen" (et rids over efterkrigstidens udvikling mellem supermagterne, i Europa og særligt omkring Tysklands-spørgsmålet) og to kapitler om afspænding og Østeuropa.

Hovedproblemet ved bogen er – firkantet sagt – at den kun omhandler afspændingens udstrækning, ikke dens intensitet. Der er 11 forskellige kapitler om afspændingen mellem Øst og Vest, men ikke en egentlig diskussion af, hvad det er, der gør alt dette til netop afspænding. Forfatteren giver en definition på afspænding (Seidenfadensrapportens) – men den udlægges eller operationaliseres ikke, hvilket ville være nødvendigt for at den kunne styre emnevalg og struktur. Det betyder for det første, at der ikke er argumenteret for at det, der her behandles, er afspændingen. For det andet – og mere væsentligt – får det konsekvenser for ræsonnementerne, for substansen.

Der savnes en diskussion af afspændings-processers logiske struktur; særligt af forholdet til andre begreber. Mary Dau taler ofte om afspændingens betingelser og begrænsninger. Men det nødvendiggør en diskussion af, hvad afspænding handler om, hvad den arbejder på, og hvad den netop ikke forsøger at ændre; hvad den lader urørt.

Netop i forbindelse med afspænding er dette vigtigt: efter min opfattelse er det netop afspændingens kerne, at den er "reformistisk" international politik. Den er ikke radikal, ikke system-ændrende. Den indeholder altid et mål af konservatisme. Den er en særegen kombination af forandring og status quo-accept. Det svære er at definere den specifikke formel for denne kombination. Derfor er det problematisk netop i en bog om afspænding at undlade en sådan mere begrebslogisk diskussion.

Og det *har* konsekvenser for bogen! For eksempel er det uklart, hvordan og hvorfor den kan munde ud i "de helt brede, folkelige kontakter" (s. 49). Altså, at kontakter mellem almindelige mennesker er en nødvendig del af afspændingen. Med placeringen sidst, med bogens titel og i flere formuleringer (s. 49, 278, 304f.) antydes, at "Hansen og Ivanov" er slutpunktet for Mary Daus ræsonnement! Er det afspænding? Kan disse processer det, som afspænding ifølge Mary Dau skal kunne (jfr. Seidenfadens-definitionen)?

Disse kontakter er sikkert positive, de nedbryder mistillid og udrydder misforståelser – men Mary Daus definition af afspænding var ikke så psykologisk. Den gik mere på forholdet mellem staterne! Seidenfadens afspændings-definition lægger op til afspænding i den diplomatiske tradition. Mary Dau får ikke argumenteret for, at Hansen og Ivanov så kan tage fat, hvor staterne holder op. Er det ganske uproblematisk at

sammenføje disse to forskellige processer? Er det den samme afspænding, vi taler om i kapitel VI om Helsinki-forhandlingerne og i kapitel XI om "Hansen og Ivanov". Hvad er sammenhængen mellem strategisk rustningskontrol og sportssamkvem, mellem militærøvelser og gæsteforskere?

Når Mary Dau direkte behandler denne forbindelse, har hun kun to svage svar. Dels antydninger i retning af tillidsskabelse – en opfattelse hun andetsteds selv adværer mod overdreven tro på. Dels en – for snæver – kobling via menneskerettigheder; de direkte kontakter skal vise øst, hvad afspænding og frihed i virkeligheden er!

Afspændingens begrænsninger er for Mary Dau primært, at Sovjetunionen ikke vil lade "den" indbefatte det ideologiske område. Det må således være underforstået, at egentlig afspænding er den nuværende plus det ideologiske felt (for eksempel s. 58). Side 50-58 skrives som: hvis der var frihed i Øst, ville afspænding være lig med fred. Mary Dau styrke er hendes viden om Sovjetunionen og Østeuropa – og det giver en fare for at tegne et billede af Sovjetunionen som *problemet* (for eksempel s. 60ff. og 67). Dét er trods alt farligt – også for afspændingen!

Bogens centrale svaghed er og bliver, at analysen bliver flosset i kanten på grund af den manglende begrebsafklaring. Gennemgangen af den europæiske sikkerheds- og samarbejdskonference (CSCE) er fortrinlig. Ingen vil betvivle, vi her hører om afspændingen. Diplomatiets bearbejdning af det politiske forhold mellem øst og vest accepteres let som en central del af denne afspænding. Men når vi bevæger os længere ud i det militære henholdsvis det folkelige bliver sammenhængene uklare. Problemet er grænserne, forholdet mellem forskellige typer af afspændingsprocesser. Der er her reel fare for, at Mary Dau kommer til at bidrage til den afspændingsmetafysik, som hun så mange andre steder gør meget for at afvikle. Fordi afspænding er et så luftigt begreb, kan det let bruges til at tilsløre uholdbare ræsonnementer og afproblematisk politiske konflikter. Hvad Mary Dau sammenføjer under overskriften afspænding er muligvis afspænding – men hvordan og hvorfor elementerne hører sammen, det forbliver et mysterium.

Det er Mary Dau magtpåliggende at fastslå, at afspænding er en proces, og at man må forstå dens begrænsninger. Men denne kombination rejser spørgsmålet: hvilken slags begrænsninger, bør man fastslå for en proces? Er begrænsningerne absolutte eller dynamiske? Det taler til Mary Daus ære, at denne dobbelthed sættes i centrum – det lykkes hende dog langt fra at få tilfredsstillende greb om den. Det har ikke forhindret hende i at skrive en af de bedste og mest relevante indføringer i de centrale aspekter af vores samtidshistorie. Således er dette nærmere afspændingens historie-bog end dens anatomibog. Det er efterkrigstidens historie – særligt de sidste 15 års historie – set fra et afspændingssynspunkt.

Bogens styrke er på et mellemniveau mellem teori og dokumentation. En strukturet gennemgang af afspændingens mange former – de konkrete aktiviteter med kritik og anvisning af uudnyttede muligheder. Mod slutningen bliver den nærmest en brugsbog – og en opsang til for eksempel danske partier for at forsømme kontakterne. Tidligere i bogen findes en række iagttagelser af den slags, der bevæger sig mellem almenviden og anekdoter i diplomat kredse og omegn; men som i den almene diskussion langt fra altid er kendt.

At mange "referater" er utilstrækkelige eller upræcise hører til den slags kritik, det netop ikke vil være fair at fremføre over for en bog, som primært er en folkelig

indføring i samtidshistorien. Referaterne af de Gaulles vision i 1960erne (s. 24f.) og af, hvordan ”polakkerne søgte at foregribe russiske reaktioner ved at militarisere jernbanerne, da spændingerne mellem Moskva og Warszawa var på sit højeste under Solidaritetsperioden forud for indførelsen af krigsretstilstanden” (s. 57), af ”Rumæniens oprør” (s. 31) og af 1970ernes fornyelse af det østeuropæisk-sovjetiske net af venskabsaftaler (s. 76 ff.) er bedre og mere nuancerede end de fleste foreliggende.

Et af de få virkeligt kuriøse indslag i bogens opbygning er, at en meget stor del af bogens refleksion over de spørgsmål, jeg her har peget på, er placeret i et syv siders ”Efterskrift” med uklart tema. Det er ikke en konklusion (selv om det starter med en opsummering, der i øvrigt får bogen til at lyde som en Dyvig-rapport II). Det er ikke betinget af sidste-øjeblikks-begivenheder. Det virker snarest som, hvad Mary Dau tænkte efter af have skrevet – og læst – bogen. Med fordel kunne det være integreret i teksten – og dermed placeret længere fremme. For det er et *godt* ”efterskrift”.

Sammenfattende er det en indholdsrig og velstruktureret samtidshistoriebog for et bredere publikum. Og da afspænding er svært at få greb om, må man også spørge: er der – selv i egentlig akademisk form – gjort bedre forsøg på at indfange dette luftige begreb og fænomen?

Ole Wæver

Hassan Gardezi & Jamil Rashid (Eds.), *Pakistan: The Roots of Dictatorship. The Political Economy of a Praetorian State*, London: Zed Press, 1983, 412 s., 8 £; Kirsten Westergaard, *State and Rural Society in Bangladesh. A study in relationship*, London and Malmö: Curzon Press, 1985, 198 s., 6.50 £.

Vi har ikke mange studier af Pakistan og Bangladesh, der analyserer økonomiske, sociale og politiske problemer ud fra solidt empirisk materiale, med ambition om at beskrive og forklare disse staters kriser og skiftende civile og militære styre. Her skal kort omtales to materialistiske forklarings-forsøg.

I *Pakistan: The Roots of Dictatorship* giver 12 pakistanske forskere en grundig analyse af samfundets struktur og krisekonjunkturer siden 1947: arven fra den britiske kolonitid, USAs indflydelse, de herskende klasser, 5-års planernes vækstpolitik, landbrugets grønne revolution, industrifamiliernes magt og bønderes arbejderes undertrykkelse. Andre kapitler fremhæver den store gældsbyrde på grund af låne- og bistandspolitikken og laissez-faire økonomien, den ny afhængighed af de arabiske olie-stater med hensyn til emigration og handel, det forældede uddannelsessystem og den falske islamisering. Ja, en stor mundfuld der på nationalt plan kommer rundt om det meste. Og giver et kritisk bud på den større ulighed, de økonomiske kriser og militærstyrets repression.

Forfatterne citerer Marx, men vægtningen af de internationale afhængighedsrelationer mellem center og nykolonial periferi ligner Samir Amins blokerede udvikling i det perifere subsystem. Dertil kommer USAs militærstrategiske interesser i Pakistan som deltager i den antikommunistiske blok. Så ”diktaturets rødder” skal ikke blot søges på det nationale plan: Pakistan ses som eksempel på effektiv nykolonialisme